

В. К. Хільчевський

Дніпро

ДНІПРО – найбільша ріка в Україні, третя в Європі після Волги та Дунаю за площею басейну та четверта за довжиною. В античних джерелах відома під назвою Борисфен, у старослов'янських – Слаутич. Протікає територією РФ, Білорусі та України. Довжина Дніпра на території України 1121 км (загальна довжина становить 2200 км), площа басейну 292,7 тис. км² (509 тис. км²). Спільна з Білоруссю ділянка становить 125 км. Бере початок із болота Аксьонинський Мох на південних схилах Валдайської височини поблизу с. Бочарово (Смоленська обл., РФ); впадає у Дніпровський лиман Чорного моря, перетинаючи зони мішаних лісів, лісостепову та степову. У верхів'ї (до м. Дорогобуж Смоленської обл.) тече неширокою долиною, русло звивисте, завширшки до 30 м. Нижче ширина долини збільшується до 3–10 км, русла – до 40–125 м. Поблизу м. Орша (Білорусь) річка перетинає пасмо пісковиків, утворюючи Кобеляцькі пороги. На території України русло Дніпра звивисте, утворює рукави; багато перекатів, островів і обмілин. Долина розширена до 18 км, заплави – до 12 км. Нижче Києва долина Дніпра асиметрична: праві схили круті та високі, ліві – низькі та пологі. Уздовж Придніпровської височини русло ріки відхиляється на південний Схід. Між Дніпропетровськом і Запоріжжям ріка перетинає УЩ, де до спорудження Дніпрогесу (1932) були [Дніпровські пороги](#), що перешкоджали наскрізному судноплавству. Далі Дніпро плине Придніпровською низовиною; у гирлі утворює численні рукави та протоки. У пониззі заплава ріки розширюється до 20 км, площа дельти становить 350 км². Від гирла Прип'яті до греблі [Каховської ГЕС](#) Дніпро перетворено на суцільний каскад водосховищ ([Київське](#), [Канівське](#), [Кременчуцьке](#), [Дніпродзержинське](#), [Дніпровське](#), [Каховське](#)). З їхнім створенням природне русло та частина заплави були затоплені.

Гідрографічна мережа у басейні Дніпра найрозвиненіша у верхній частині в межах зони мішаних лісів (0,39 км/км²), найменш розвинута – в нижній частині, в межах степової зони (до 0,2 км/км²). Головні притоки: праві – Березина, [Прип'ять](#), [Тетерів](#), [Рось](#), [Інгuleць](#); ліві – [Сож](#), [Десна](#), [Сула](#), [Псел](#), [Ворскла](#), [Оріль](#), [Самара](#). Загалом у басейні Дніпра – бл. 15,4 тис. річок, серед яких 89 – ріки завдовжки понад 100 км. Дніпро – типова рівнинна ріка, має мішане живлення. У верхній частині басейну переважає снігове (50 %), а на дощове та підземне припадає відповідно 20 % і 30 %. Нижче, в межах степової зони, частка снігового живлення збільшується до 85–90 %, підземного – зменшується до 10–15 %, дощового майже

немає. У гідрологічному режимі Дніпра чітко виражені весняна повінь, низька літня межень (з періодичними дощовими паводками), регулярні осінні паводки та зимова межень. У пригирловій ділянці має місце вплив згінно-нагінних явищ. Льодостав утворюється у верхів'ї Дніпра на початку грудня, в пониззі – наприкінці грудня; скресає у верхів'ї на початку квітня, в пониззі – на початку березня. На водосховищах льодостав утворюється і зникає пізніше, ніж на незарегульованих ділянках русла. Найбільша частина стоку ріки (понад 80 %) формується вище Києва; на тер. РФ – 32 %, Білорусі – 31 %, України – 37 %. За багаторічний період його річний об'єм коливався від 22,6 до 96 км³, нині у гирлі становить 53 км³, зменшуючись у маловодні роки до 43,5 км³. Загалом у басейні Дніпра на території України формується у середньому 19,7 км³ стоку. Середня річна витрата води поблизу Києва 1370 м³/сек., у гирлі – 1700 м³/сек. Вода гідрокарбонатна кальцієва з мінералізацією (поблизу Києва): весною – 240, влітку – 280, взимку – 343 мг/дм³.

Дніпро – основне джерело водних ресурсів для України та головна водотранспортна магістраль. Всього в його басейні збудовано 510 водосховищ та 12 570 ставків на малих ріках. Ріка забезпечує водою дві третини території України, зокрема й понад 30 млн осіб, 50 великих міст і промислових центрів (бл. чв. водопостачання Києва), бл. 10 тис. підприємств, 2,2 тис. сільських і понад 1 тис. комунальних господарств, 50 великих зрошувальних систем. Спорудження [дніпровського каскаду ГЕС](#) і водосховищ, у яких закумульовано 43,8 км³ води, сприяло використанню енергетичних ресурсів Дніпра та поліпшенню водопостачання галузей економіки. Води ріки живлять низку зрошувальних систем. З Дніпра починаються канали, воду яких використовують для водопостачання і зрошування: [Дніпро–Кривий Ріг](#), [Дніпро–Донбас](#), [Північно-Кримський](#), [Дніпро–Інгулець](#). Щорічно за межі басейну перекидається 5–6 км³ стоку. Від гирла до м. Дорогобуж (1990 км) ріка судноплавна. Каналами Дніпро сполучений із суміжними басейнами: з Німаном – Дніпровсько-Німанським каналом (від 1784), із Західною Двіною – Березинською водною системою (від 1805), з Західним Бугом – Дніпровсько-Бузьким каналом (від 1848). Основні річкові порти – у Києві, Дніпродзержинську, Дніпропетровську, Запоріжжі; серед ін. – у Каневі, Черкасах, Кременчуці, Нікополі, Херсоні, а також у Білорусі – Могильові, Рогачові, Жлобині. Велике значення має рибальство (основні промислові види риби – лящ, судак, короп, щука, окунь, товстолобик, білий амур). Береги Дніпра та його водосховищ – важливий рекреаційний район.

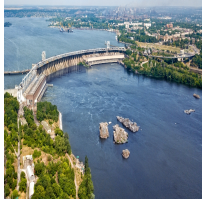
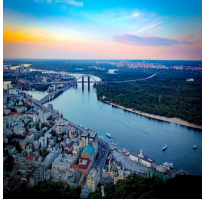
Використання водних ресурсів Дніпра, зростання міст на його берегах зумовили необхідність організації систематичних спостережень. 1804 на Дніпрі поблизу Києва створено перший пост для вимірів рівнів води. Значну роль у дослідженні Дніпра і його басейну відіграла Навігаційно-описова комісія (створена 1875). Нині здійснюють поглиблені дослідження Дніпра з метою отримання систематичних даних про закономірності багаторічних коливань водності річок басейну, каскаду водосховищ та оцінки впливу різних видів господарської діяльності на якість води, зокрема й наслідків

аварії 1986 на ЧАЕС. У басейні Дніпра на території України діє бл. 150 пунктів моніторингу вод у системі Гідрометслужби та 120 – Держводгоспу. Будівництво водосховищ порушило екологічну рівновагу й докорінно змінило умови водообміну. Порівняно з природними умовами, він уповільнився в Дніпрі у 14–30 разів. 1997 затверджено «Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води», основною метою якої є відновлення і забезпечення сталого функціонування екосистеми ріки, якісного водопостачання, захисту водних ресурсів від забруднення. У басейні Дніпра функціонують великі промислові об'єкти машинобудування, металургії, гірничорудної промисловості; окрім Чорнобильської, розташовані Рівненська, Хмельницька, Запорізька, Смоленська та Курська (дві останні – РФ) АЕС. Питаннями водного господарства на території басейну опікується Дніпровське басейнове управління Держводгоспу України.

Долина Дніпра була заселена десятки тисяч років тому, про що свідчать залишки палеолітичних стоянок, пам'ятки трипільської культури. Велику роль відіграла ріка у розселенні давніх племен, особливо слов'янських. Перша писемна згадка про Дніпро належить Геродоту і датована 5 ст. до н. е. З порожистою частиною ріки пов'язана історія виникнення Запорозької Січі. У 9–12 ст. річкою пролягав «шлях із варяг у греки», що зв'язував Балтійське і Чорне моря. 1696 на Дніпрі створили перше з'єднання військових кораблів. Під час російсько-турецької війни 1768–74 для захисту України від турецько-татарської агресії почалося спорудження системи прикордонних укріплень – Дніпровської лінії. У 1-й чверті 19 ст. на Дніпрі запроваджено пароплавство. 1825 введено в дію перший буксирський пароплав, збудований у с. Мошни (нині Черкаського р-ну). 1850 почала працювати перша регулярна пасажирська лінія між Кременчуком і Пінськом (Білорусь), був споруджений один із перших постійних мостів через Дніпро – Ланцюговий міст у районі Києва. 1872 збудовано перший централізований водопровід у Києві із забором води з ріки. Під час воєнних дій 1918–20 та 2-ї світової війни на річці відбувалися запеклі бої.

На берегах Дніпра – низка пам'яток природи, зокрема [Канівський природний заповідник](#), [Липівський заказник](#), розташовані відомі історико-архітектурні заповідники – [Києво-Печерський національний історико-культурний заповідник](#), «Хортиця» *Національний заповідник*. У с. Трипілля (Обухівський р-н Київської обл.) – музей пам'яток трипільської культури. У Каневі над Дніпром поховано Т. Шевченка, с. Прохорівка (Канівський р-н) – М. Максимовича. Дніпро оспіваний в народних піснях і думах, його образ втілений в художній літературі, зокрема у «Слові о полку Ігоревім», творах Т. Шевченка, М. Гоголя, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького та ін. письменників; зафіксований на полотнах художників, у піснях відомих композиторів, худож. та документал. фільмах.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Максимович Н. И. Днепр и его бассейн. К., 1901;
2. Белінг Д. Є. Дніпро та його рибні багатства. К., 1935;
3. Лапогонов А. Н. Днепр вчера, сегодня, завтра. Л., 1978;
4. Шве́ц Г. И. Многовековая изменчивость стока Днепра. Л., 1978;
5. Ильина Л. Л., Грахов Н. А. Повесть о великих реках Русской равнины. Л., 1983;
6. Денисова А. И., Тимченко В. М., Нахшина Е. П. Гидрология и гидрохимия Днепра и его водохранилищ. К., 1989;
7. Вишневський В. І. Дніпро біля Києва. К., 2005;
8. Хільчевський В. К., Ромась І. М., Ромась М. І. та ін. Гідролого-гіdroхімічна характеристика мінімального стоку річок басейну Дніпра. К., 2007;
9. Szmańda J. B., Gierszewski P. J., Habel M., Luc M., Witkowski K., Bortnyk S., Obodovskyi O. Response of the Dnieper river fluvial system to the river erosion caused by the operation of the Kaniv hydro-electric power plant (Ukraine) // Catena. 2021. Vol. 202.

Бібліографічний опис:

Дніпро / В. К. Хільчевський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-22159>. – Останнє поновлення : 2024.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).